

УДК 351.823.1(477)

ІВАНОВА Г.С.

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС – ОБ’ЄКТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Автором досліджено основні підходи до визначення понять «державне управління», «державне регулювання», «публічне управління» та «публічне адміністрування». У статті викладено власну позицію щодо співвідношення окреслених категорій, у результаті обґрунтовано позицію, відповідно до якої агропромисловий комплекс є одним із суб’єктів публічного адміністрування. Окреслено межі об’єкта публічного адміністрування у сфері агропромислового комплексу та встановлено, що останній характеризується дуалізмом.

Ключові слова: публічне адміністрування, агропромисловий комплекс, об’єкт публічного адміністрування, продовольча безпека.

Автором исследованы основные подходы к определению понятий «государственное управление», «государственное регулирование», «публичное управление» и «публичное администрирование». В статье изложена собственная позиция относительно соотношения очерченных категорий, в результате обоснована позиция, в соответствии с которой агропромышленный комплекс является одним из субъектов публичного администрирования. Очерчены рамки объекта публичного администрирования в сфере агропромышленного комплекса и установлено, что последний характеризуется дуализмом.

Ключевые слова: публичное администрирование, агропромышленный комплекс, объект публичного администрирования, продовольственная безопасность.

The author studies the main approaches to the definition of the concepts of “state management”, “state regulation”, “public management” and “public administration”. The article describes his own position above this categories, as a result the position has been substantiated, according to which the agro-industrial complex acts as one of the objects of public administration. The boundaries of the object of public administration in the field of agro-industrial complex are outlined, having determined that the latter is characterized by dualism.

Key words: public administration, agro-industrial complex, object of public administration, food safety.

Вступ. Агропромисловий комплекс України (сільське господарство, харчова й переробна промисловість; далі – АПК України) являє собою частину національного господарства, яка забезпечує виготовлення, реалізацію та переробку сільськогосподарської продукції. З урахуванням виняткової значущості цієї сфери її віднесено до пріоритетних, адже АПК забезпечує продовольчу безпеку й продовольчу незалежність країни, формує 10,43% валового внутрішнього продукту країни та близько 60% фонду споживання населення. Таким чином, агросектор став ключовою статтею бюджету, що його наповнює [1].

У свою чергу зміна філософії пріоритетів державної діяльності свідчить про необхідність трансформації методології управлінського впливу та, відповідно, про відмову від державного управління на користь публічного адміністрування. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження місця публічного адміністрування у сфері агропромислового комплексу, забезпечення належного функціонування якого має забезпечити основоположні потреби як однієї людини, так і всього суспільства, а також інтереси держави.

Стан дослідження. Публічне адміністрування та окремі напрями функціонування АПК України становили предмет досліджень юридичної правової науки. Зокрема, питанням визначен-

ня сутності та змісту категорії «публічне адміністрування» присвятили свої праці О.Ю. Амосов, О.В. Кузьменко, Ю.О. Лєгеза, О.М. Ястремська; проблеми, пов'язані з виробленням, реалізацією та переробкою сільськогосподарської продукції, були вивчені В.В. Коваленко, С.І. Черновим, Ю.В. Дідок; питання управління сільським господарством висвітлені Ю.П. Битяком, В.М. Гаращуком, О.В. Дьяченко.

Водночас наукові дефініції поняття публічного адміністрування не можна визнати одностайними, більше того, абсолютно не окреслено категорію, яка поглинає зміст об'єкта публічного адміністрування під час реалізації державної функції, зумовленої потребами продовольчої безпеки.

Постановка завдання. Отже, мета статті полягає в доведенні можливості визнання агропромислового комплексу України одним з об'єктів публічного адміністрування та, відповідно, окресленні його меж.

Результати дослідження. Досягнення поставленого завдання стає можливим після уточнення змісту поняття «публічне адміністрування» та відмежування його від суміжних понять, а саме «публічне управління», «державне управління» та «державне регулювання».

За радянської доби категорія «державне управління» складала основу предмета адміністративного права. Відповідно, її зміст розкривався в будь-якому підручнику з адміністративного права. Водночас не можна стверджувати, що сучасна навчальна та наукова література не оперує поняттям державного управління.

Так, у підручнику «Адміністративне право» за редакцією Ю.П. Битяка взаємозалежності державного управління й адміністративного права присвячено окремий розділ «Державне управління і виконавча влада». Автори підручника детально розглядають зміст соціального управління [2, с. 5–8], одним із видів якого названо державне управління [2, с. 7]. При цьому Ю.П. Битяк зазначає, що в адміністративно-правовій науці найбільш поширене поняття державного управління як самостійного виду державної діяльності, яка має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій і завдань держави в процесі повсякденного й безпосереднього управління економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом [2, с. 8].

Категорія «державне управління» фактично є основою для висвітлення сфер управління в окремих галузях. Наприклад, у навчальному посібнику «Основи управління в органах внутрішніх справ» поняття державного управління наводиться в такому значенні: «<...> різновид соціального управління, з функціонуванням якого традиційно пов'язане формування особливої правової галузі, а саме адміністративного права» [3, с. 13].

Надзвичайно ґрунтовно проблеми державного управління досліджені представниками однієї галузі знань. Так, у підручнику «Державне управління» за редакцією Ю.В. Ковбасюка вказано: «Державне управління за змістом є процесом реалізації державної влади, її зовнішнім, матеріалізованим вираженням, яке поза цим не існує. Сфери діяльності держави безпосередньо трансформуються у сфери державного управління. Це розроблення та здійснення внутрішньої й зовнішньої політики, правове визначення та регулювання відносин у масштабах усього суспільства, формування й реалізація державного бюджету тощо» [4, с. 23–24].

Про певний зв'язок державного управління та адміністративно-правового регулювання такої діяльності ведуть мову В.П. Рубцова та Н.І. Перинська. Відповідно до висловленої ними позиції державне управління має політичний та адміністративний аспекти. Перший із них полягає у формуванні цілей, а другий – у їх здійсненні. Умовно можна вести мову про політичне державне управління та адміністративне державне управління [5, с. 112]. При цьому поняття державного управління авторами надано як «цілеспрямований організаційний і регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи й громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції України й законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією» [5, с. 113].

Категорія «державне регулювання» набула поширення в наукових дослідженнях після проголошення незалежності України. Уперше в розвідках, присвячених втручання держави в ринкову економіку, акцентувалась увага на значущості цього явища та відмінності його від державного управління, яке превалювало на той час у радянській науці [6]. У подальшому цей термін знайшов відображення в численних нормативно-правових актах, зокрема й законах, проте значення поняття «державне регулювання» в них не розкривається [7, с. 269].

За визначенням авторів юридичної енциклопедії, державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів із метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві. За своїм змістом державне регулювання ширше за поняття «державне управління», адже останнє для досягнення своїх цілей застосовує насамперед адміністративні методи [8, с. 118].

Значну увагу вивченню природи державного регулювання присвячують учені-адміністративісти. Так, адміністративно-правова наука визначає державне регулювання переважно як активну-вольову, цілеспрямовану діяльність держави, її органів, уповноважених здійснювати регулюючий вплив (активний аспект державного регулювання); діяльність держави та її органів, які безпосередньо не керують соціальними процесами, проте своїми діями сприяють їх організації та впорядкуванню (пасивний аспект державного регулювання) [9].

Поширені також твердження про можливість ототожнення державного управління та державного регулювання (наприклад, у роботах В.К. Колпакова, Ю.П. Битяка, С.В. Ківалова та інших авторів), із чим ми не згодні.

Слушним вважаємо підхід, відповідно до якого зміст державного управління та державного регулювання описують завдяки порівнянню цих категорій. Так, В.Б. Авер'янов стверджує, що більш доцільно оцінювати співвідношення між поняттями «регулювання» та «управління» в контексті загального поняття «організація» (або «організаційна діяльність»). Поняття «управління» та «регулювання» є різновидами організаційної діяльності, а тому мають спільні риси, що розкривають сутність цих понять через визначення самого характеру організаційного впливу на певні суспільні об'єкти. І регулювання, і управління відображають організаційну діяльність [10, с. 64–65].

Державне управління варто розглядати як певний вид діяльності органів держави, що має владний характер та передбачає насамперед організуючий і розпорядчий вплив на об'єкти управління шляхом використання певних повноважень. Сам характер виконавчої влади зумовлений її об'єктивним призначенням – виконанням законів та інших правових актів, що підтверджує єдність цієї гілки влади зі змістом державного управління, тобто управлінської діяльності держави [11, с. 17].

За допомогою державного регулювання створюються умови для діяльності суб'єктів та об'єктів управління в напрямі, що є пріоритетним для держави та за яким відбуватиметься розвиток усієї системи управління. Державне регулювання передбачає існування різних варіантів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи можливість діяти найбільш ефективно. Тому державне регулювання інколи порівнюють із використанням опосередкованих (економічних, заохочувальних, стимулюючих) методів управлінського впливу. Причому державне регулювання не може бути використане без застосування методів безпосереднього впливу на об'єкти управління, а отже, державне регулювання неможливе без державного управління [10, с. 66].

Жорсткої позиції про невідповідність категорії «державне управління» сучасним соціально-економічним і науковим потребам адміністративного права дотримується Р.С. Мельник. Зокрема, учений вважає, що необхідно звернути увагу на той факт, що за сучасних умов державне управління зазнало суттєвих змін. Аналізуючи сучасний характер суспільних відносин та вплив на них державного управління (спираючись на конкретні приклади неможливості існування відносин державного управління), автор доходить висновку, що існуючий за радянських часів термін «державне управління» нині вже не є тією універсальною категорією, яка об'єднує всі прояви управлінської діяльності, із чого постає необхідність пошуку нового поняття, за допомогою якого можна було б визначити всю сукупність також управлінських відносин, що виникають між приватними особами та публічною адміністрацією у відповідних сферах її функціонування [12, с. 304, 306, 307].

На нашу думку, такими категоріями сьогодні стали «публічне управління» та «публічне адміністрування».

Річ у тім, що поняття «публічний» походить від латинського слова «publicus» – суспільний, народний. Мовознавець-лексиколог і перекладач Ю.Ю. Кобилянський у своєму латинсько-українському словнику слово «publicus» перекладає як «людовий, народний, громадський, державний» [13].

За оцінкою відомого спеціаліста у сфері публічної політики В. Парсонса, слово «публічний» є відправною точкою для обговорення публічної політики [14, с. 22].

Ще в 1948 р. відомий американський політолог Д. Уалдо в праці «Адміністративна держава: дослідження політичної теорії американської публічної адміністрації» аргументовано відстоював позицію, що демократична держава підтримується професійною політичною бюрократією. При цьому основною ціллю діяльності бюрократичного уряду є служіння суспільству. Д. Уалдо є першим дослідником, який використовував поняття «публічне управління» та протиставляв його поняттю публічного адміністрування [15].

Наведене є цілком зрозумілим з огляду, зокрема, на положення ст. 3 Конституції України, у якій вказано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. <...> Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [16].

Отже, публічне управління й адміністрування має на меті забезпечити інтереси людини та суспільства (публічні інтереси) шляхом упорядкування соціальних об'єктів і процесів.

На наше переконання, слідуючи ідеї трансформації суспільних відносин та відповідальної ролі адміністративного права в їх регулюванні, Т.О. Коломоєць під час опису предмета адміністративного права відносить до нього насамперед суспільні відносини, що формуються в процесі публічного адміністрування економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної галузей, а також під час реалізації повноважень органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та деякими іншими недержавними інституціями [17, с. 4].

Публічне адміністрування – термін, що фактично перебуває на стику юриспруденції, політології та теорії менеджменту; проте, незважаючи на багатоманітність підходів, сутність цього поняття залишається незмінною. Так, публічне адміністрування, згідно з глосарієм Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, розуміється таким чином: «1) сукупний механізм (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), що фінансується з державного бюджету та відповідає за управління й керівництво справами виконавчої влади та її взаємодії з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві й зовнішньому середовищі; 2) управління та здійснення всього комплексу державних заходів, що стосуються впровадження законів, положень і рішень уряду й керівництва, пов'язаних із наданням публічних послуг» [18].

У юридичній науці виокремлюють два підходи до розуміння категорії «публічне адміністрування» – широкий і вузький. Широкий підхід характеризує публічне адміністрування як діяльність усіх гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової) [19, с. 12] або всю діяльність держави (у широкому розумінні) за організуючим впливом із боку спеціальних суб'єктів права на суспільні відносини [17, с. 124]. Вузький підхід обмежується діями органів виконавчої влади (безпосередньо державними службовцями), які полягають у виконанні управлінських рішень держави, та формуванням і реалізацією державної політики в різних сферах суспільного життя [20, с. 7]; це сукупність видів діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, між якими певним чином розподілені різні види діяльності [17, с. 124].

Як справедливо зазначають в адміністративно-правовій літературі, саме вузьке розуміння публічного адміністрування на сучасному етапі є основним в адміністративному праві [17, с. 124].

У межах вузького підходу до визначення описуваного поняття поширене отождення публічного адміністрування з діяльністю публічної адміністрації. Так, Ю.О. Легеза зазначає, що публічне адміністрування – це врегульована законами й іншими нормативно-правовими актами зовнішньо орієнтована діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що пов'язана зі здійсненням політичних рішень та втіленням у життя положень Конституції, законів України та інших нормативно-правових актів України шляхом прийняття адміністративних рішень, надання адміністративних послуг, що встановлені правовими положеннями чинного українського законодавства [21, с. 110]. Т.О. Коломоєць називає публічним адмініструванням сукупність організаційних дій, діяльності та заходів, які виконуються різними суб'єктами й інституціями на основі закону і в межах, визначених законами, для досягнення публічного інтересу [17, с. 128].

Очевидно, що термін «публічна адміністрація» об'єднує дві складові частини («інституційну» та «процедурну»), на основі чого для характеристики конкретної діяльності відповідних суб'єктів у літературі використовують саме словосполучення «діяльність публічної адміністрації» або «публічне адміністрування».

Тому, як слушно зазначає В.Б. Авер'янов, сфера публічного адміністрування визначається таким чином: 1) воно здійснюється в межах діяльності органів виконавчої влади та діяльності органів місцевого самоврядування (зокрема, щодо реалізації їхніх повноважень щодо

керованих об'єктів зовнішнього суспільного (економічного, соціального тощо) середовища; під час виконання місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування наданих їм повноважень; у процесі керівництва вищими органами роботою підпорядкованих органів; у ході керівництва роботою державних службовців усередині кожного органу (його апарату) виконавчої влади тощо); 2) воно здійснюється за межами діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (зокрема, усередині апаратів будь-яких інших (крім органів виконавчої влади) органів державної влади – під час керівництва роботою державних службовців; усередині державних підприємств, установ та організацій; з боку відповідних уповноважених державою суб'єктів у процесі адміністрування державних корпоративних прав) [17, с. 125–126].

Про зв'язок публічного адміністрування та публічного управління говорять більшість авторів. У свою чергу підтримаємо позицію авторського колективу підручника «Загальне адміністративне право» за загальною редакцією І.С. Гриценка, відповідно до якої категорія «публічне управління» є надзвичайно складною за змістом, а тому її легше описати, ніж надати її визначення [22, с. 51]. У результаті підкреслено, що публічне управління – це форма реалізації виконавчої влади; політична діяльність не входить до змісту публічного управління; не є публічним управлінням діяльність, пов'язана з внутрішньою організацією функціонування органів публічної влади (Верховної Ради України, міністерств, суду, прокуратури, органів місцевого самоврядування тощо) [22, с. 52–53].

Про неймовірну складність із приводу можливості розмежування публічного управління та публічного адміністрування, зокрема, свідчить той факт, що навіть провідні вчені-адміністративісти не є послідовними у викладі власного розуміння змісту публічного адміністрування. Так, Р.С. Мельник, на позицію якого ми вже посилались (за авторством ученого підготовлено главу 2 підручника «Загальне адміністративне право» за загальною редакцією І.С. Гриценка), у більш ранній публікації як форму, у якій реалізується виконавча влада, називає саме «публічне адміністрування», якому надає характеристику, ідентичну тій, що стосується публічного управління [23, с. 39–45].

Викладене дає підстави стверджувати, що публічне адміністрування здійснюється на двох рівнях – зовнішньому (тобто спрямоване на формування й реалізацією державної політики у відповідних сферах суспільного життя для досягнення публічного інтересу) та внутрішньому (для забезпечення ефективної організаційної структури суб'єктів публічного адміністрування, діяльність яких має забезпечити досягнення публічного інтересу). Наведене значним чином впливає на окреслення об'єкта публічного адміністрування.

З огляду на викладене вважаємо, що об'єкт публічного адміністрування може бути охарактеризовано такими ознаками:

1) оскільки в найзагальнішому розумінні об'єктом є категорія, яка вказує на певне спрямування чого-небудь (залежно від спрямованості об'єкта; наприклад, щодо індивідів і конкретних груп людей об'єктом є той, ким керують), вважаємо, що об'єкт публічного адміністрування має дуалістичний характер, тобто об'єктом публічного адміністрування є суспільні відносини, що виникають під час формування й реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, та колектив державних службовців (службовців органів місцевого самоврядування) та посадових і службових осіб державних підприємств, установ та організацій (службово-професійні ресурси), а також матеріальні й фінансові ресурси зазначених інституцій;

2) однією зі сторін, як правило, є публічна адміністрація (уповноважена особа публічної адміністрації);

3) один з учасників цих відносин має право вимагати від іншого такої поведінки, яку передбачено адміністративно-правовою нормою;

4) публічна адміністрація зобов'язана реалізувати свої матеріально-правові та процесуальні права, тобто право є водночас обов'язком суб'єкта відносин. Як слушно зазначають А.Ф. Ноздрачев та Ю.А. Тихомиров, орган є «правозобов'язаним» не лише перед державою та суспільством, а й перед громадянином [24, с. 27].

5) відносини можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою умовою для їх виникнення;

6) порушення однією зі сторін своїх обов'язків зумовлює її відповідальність не перед іншою стороною, а перед державою в особі її компетентних органів;

7) мета публічного адміністрування полягає в забезпеченні інтересів людини й суспільства (публічних інтересів) шляхом упорядкування соціальних об'єктів та процесів;

8) спори, що виникають між сторонами відносин, вирішують як в адміністративному, так і в судовому порядку.

Зрозуміло, що об'єкт публічного адміністрування конкретною сферою буде залежати від її особливостей, що, відповідно, потребує належної характеристики останньої.

На особливу увагу заслуговує той факт, що на законодавчому рівні відсутнє чітке визначення поняття «агропромисловий комплекс», окреслюються лише окремі його сфери, що певним чином негативно позначається на виробленні дієвого адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування сфери АПК.

Зі змісту наукової літератури постає, що АПК України утворюють декілька галузей економіки. Так, П.Т. Саблук стверджує: «Це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого – забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини й продовольства» [25, с. 4]. Відповідно, в економічній літературі виділяють окремі сфери (блоки) АПК. Так, Указом Президента України від 29 квітня 1998 р. № 389/98 було затверджено Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України [26]. Відповідно до цього акта основні заходи щодо розвитку агропромислового комплексу спрямовувались на зупинення впродовж 1998–1999 рр. спаду виробництва сільськогосподарської продукції з метою забезпечення внутрішніх потреб держави в продуктах харчування, сировині, а збільшення їх експортного потенціалу розподілено за такими сферами: 1) рослинництво; 2) тваринництво; 3) харчова й переробна промисловість; 4) техніко-технологічна сфера; 5) приватний сектор.

На нашу думку, під сферами АПК варто розуміти сукупність умовно відокремлених галузей і підприємств за єдиним принципом, зайнятих виробництвом продовольства, продуктів із сільськогосподарської сировини, їх зберіганням, переробкою та доведенням до споживача, а також виробництвом товарів забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Таким чином, необхідність першочергового забезпечення інтересів людини й суспільства (людиноцентризм) стала підґрунтям для трансформації державного управління в публічне адміністрування.

Агропромисловий комплекс як одна зі сфер суспільно-значимої (економічної, соціальної, політичної) діяльності посідає чинне місце серед сфер публічного адміністрування та, відповідно, належить до його об'єктів.

Агропромисловий комплекс як об'єкт публічного адміністрування має дуалістичний характер, зокрема, його утворюють такі складники: а) суспільні відносини, що виникають під час формування й реалізації державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних і безпечних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини та продовольства; б) службово-професійні ресурси державних органів (наприклад, у структурі Міністерства аграрної політики і продовольства України, Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, Державного агентства рибного господарства України, Державної інспекції сільського господарства України, Державної служби з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, органів місцевого самоврядування), державних підприємств, установ та організацій сфери АПК (наприклад, Державного підприємства «Харківський проектний інститут «Промзернопроект», Державного підприємства «Державний інститут по проектуванню підприємств м'ясної та молочної промисловості «Полтавадіпром'ясомол-пром» тощо), а також їх матеріальні й фінансові ресурси.

Нами наголошено на питанні надзвичайної складності розмежування категорій «публічне управління» та «публічне адміністрування». Незважаючи на те, що нами висловлено власне бачення відповідного питання, вважаємо, що окреслена проблема має становити предмет окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Україна на 8 місці у рейтингу найрозвинутіших аграрних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mistsi-u-reytingu-nayrozvinitishih-agrarnih-krayin>.

2. Адміністративне право : [підручник] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін.] ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х. : Право, 2013. – 656 с.

3. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ : [навч. посібник] / О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, В.М. Василенко та ін. – Х. : ХНУВС, 2011. – 591 с.

4. Державне управління : [підручник] : у 2 т. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк (гол.), К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. – К. : Дніпропетровськ : НАДУ, 2012–2013. – Т. 1. – 2012. – 564 с.
5. Державне управління та державні установи : [навч. посібник для дистанц. навчання] / [В.П. Рубцов, Н.І. Перинська] ; за ред. Ю.П. Сурміна. – К. : Університет «Україна», 2008. – 440 с.
6. Регуляторна реформа – інноваційний підхід до державного управління економікою // BIZPRO. – 2003. – № 10. – С. 2–7.
7. Смирнова Е.Г. Забезпечення економічної безпеки як об'єкт адміністративно-правового регулювання / Е.Г. Смирнова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-1. – С. 268–273. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/3-1_2013/7/Smyrnova%20E.H..pdf.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемчушенка та ін. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 2. – 1999. – 744 с.
9. Бевзенко В.М. Поняття та ознаки державного регулювання / В.М. Бевзенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 11. – С. 106–110.
10. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юридична думка, 2004–2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.
11. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : ВД «Ін Юре», 2002. – 668 с.
12. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : [монографія] / Р.С. Мельник. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2010. – 398 с.
13. Латинсько-український словар для середніх шкіл / зладив Ю.Ю. Кобилянський. – Відень, 1912. – 660 с.
14. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Парсонс ; пер. з англ. О.П. Дем'янчука. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
15. Арабаджийски Н. Суцність теорії публичного управління / Н. Арабаджийски [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bagsurb.ru/about/journal/ekonomika-i-upravlenie-nauchno-prakticheskiy-zhurnal-2-2012/ARABADJISKIY.pdf>.
16. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
17. Адміністративне право України : [підручник] / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – 2-ге вид., змін. і доп. – К. : Істина, 2012. – 528 с.
18. Глосарій Програми розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unpan.org/Directories/Glossary/tabid/1398/language/en-US/Default.aspx>.
19. Амосов О.Ю. Публічне адміністрування: методологічний контекст / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова // Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу : зб. тез XIV Міжнар. наук. конгресу. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – С. 12–13.
20. Амосов О.Ю. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма) / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Спецвипуск. – С. 6–13.
21. Легеза Ю.О. Розгляд питання поняття «публічне адміністрування» / О.Ю. Легеза, К.А. Кулініч // Право і суспільство. – 2016. – № 6. – Ч. 2. – С. 211–216.
22. Загальне адміністративне право : [підручник] / [І.С. Гриценко, Р.С. Мельник, А.А. Пухтецька та ін.] ; за заг. ред. І.С. Гриценка. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.
23. Загальне адміністративне право : [навч. посібник] / [Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко] ; за заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваіге, 2014. – 376 с.
24. Исполнительная власть в Российской Федерации : [науч.-практ. пособие] / под ред. А.Ф. Ноздрачева, Ю.А. Тихомирова. – М. : БЕК, 1996. – 287 с.
25. Саблук П.Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4–18.
26. Про Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України : Указ Президента України від 29 квітня 1998 р. № 389/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389/98/conv>.